

Hammerværket

Det kendteste stenbrud på Bornholm er Hammerværket ved Hammersøen. For det første er beliggenheden fantastisk. For det andet har diskussionerne bølget heftigt omkring udnyttelse af granitten netop her, på et af Bornholms allermost naturskønne områder.

Efter af Allinge-Sandvig Kommune i 1873 vederlagsfrit fik overdraget området af staten, gik der blot et årstid, før kommunen overdrog Hammeren til en tysk grosserer Martens fra Hamburg. Han udnyttede granitten i en årrække, men måtte opgive, da det ikke gav tilstrækkeligt udbytte. Han solgte til sin svoger, baron von Ohlendorff. Denne bortforpagtede området til R.A. Wiberg, som drev en mindre stenhuggervirksomhed på Hammeren indtil omkring 1890.

I 1891 blev Hammeren overtaget af A/S Bornholms Granitværk, etableret med C.F. Tietgen som topfigur og mellemmand og Ohlendorff som økonomisk bagmand. Selskabet overtog hele Hammeren med granitbrud og forskellige ejendomme, herunder flere arbejder- og funktionærboliger. Nu skulle de store mængder granit på Hammeren for alvor udnyttes i stor stil. Værket voksede og voksede og blev en storindustri, med adskillige hundrede mand både lokal og tysk/svensk/italiensk arbejdskraft. Hammerhavnen, der var anlagt 1891-1892 i Sænebugten, var afgørende for en effektiv udskibning af granitten. Der blev anlagt tipvognspor og senere transportbånd fra værket til Hammerhavnen.

The best-known quarry on Bornholm is the Hammerværket plant next to Hammersøen lake. First of all, its location was fantastic. Secondly, the appropriateness of quarrying granite at one of Bornholm's most scenic locations was the object of heated debate.

After the Danish State transferred ownership of the peninsula to Allinge-Sandvig Municipality free of charge in 1873, only a year passed before the municipality sold Hammeren peninsula to a German wholesaler named Martens from Hamburg. He quarried granite for a number of years, but had to abandon the project, as it was not sufficiently profitable. He sold the area to his brother-in-law, Baron von Ohlendorff. He in turn leased the area to A.R. Wiberg, who ran a small stonemasonry enterprise on Hammeren peninsula until around 1890.

In 1891, Hammeren peninsula was taken over by A/S Bornholms Granitværk, a company set up with C. F. Tietgen as the leading figure and intermediary and Ohlendorff as financial backer. The company took over the entire Hammeren peninsula, with the quarry and various properties, including a number of residences for workers and officials. The aim now was to set up a large-scale granite quarrying operation on Hammeren peninsula. The business grew into a large-scale industrial operation with a workforce several hundred strong, including Bornholm workers and workers from Germany, Sweden and Italy. The construction of Hammerhavnen harbour, in Sænebugten bay in 1891-1892, was crucial for shipping the granite. Tracks for tipping waggons and, later, conveyor belts were laid from the plant to Hammerhavnen harbour.

Stenhuggere på Hammerværket omkring 1900.

Stonemasons at Hammerværket around 1900.

Stenbruddet ved Hammersøen omkring 1918. Til venstre i bruddet ses store mængder glaciis-sten, som var brudt af det tyske firma indtil krigsudbruddet. De skulle have været eksporteret til tyske Østersøhavne, bl.a. Danzig. Efter krigen blev de omarbejdet til brosten af arbejdsløse stenhuggere.

The quarry operation next to Hammersøen lake, c. 1918. On the left in the quarry, large volumes of glacial rock are visible, quarried by the German company until the outbreak of World War I. They were intended for export to Germany's Baltic ports, including Danzig. After the war, the rock was processed into paving stone by unemployed stonemasons.

Hammerværket omkring 1920 med faldhammerskuret. Det var en maskinmester på Hammerværket, der opfandt faldhammeren i 1890'erne. De blev fremstillet på Brødrene Ankers Maskinfabrik i Hasle.

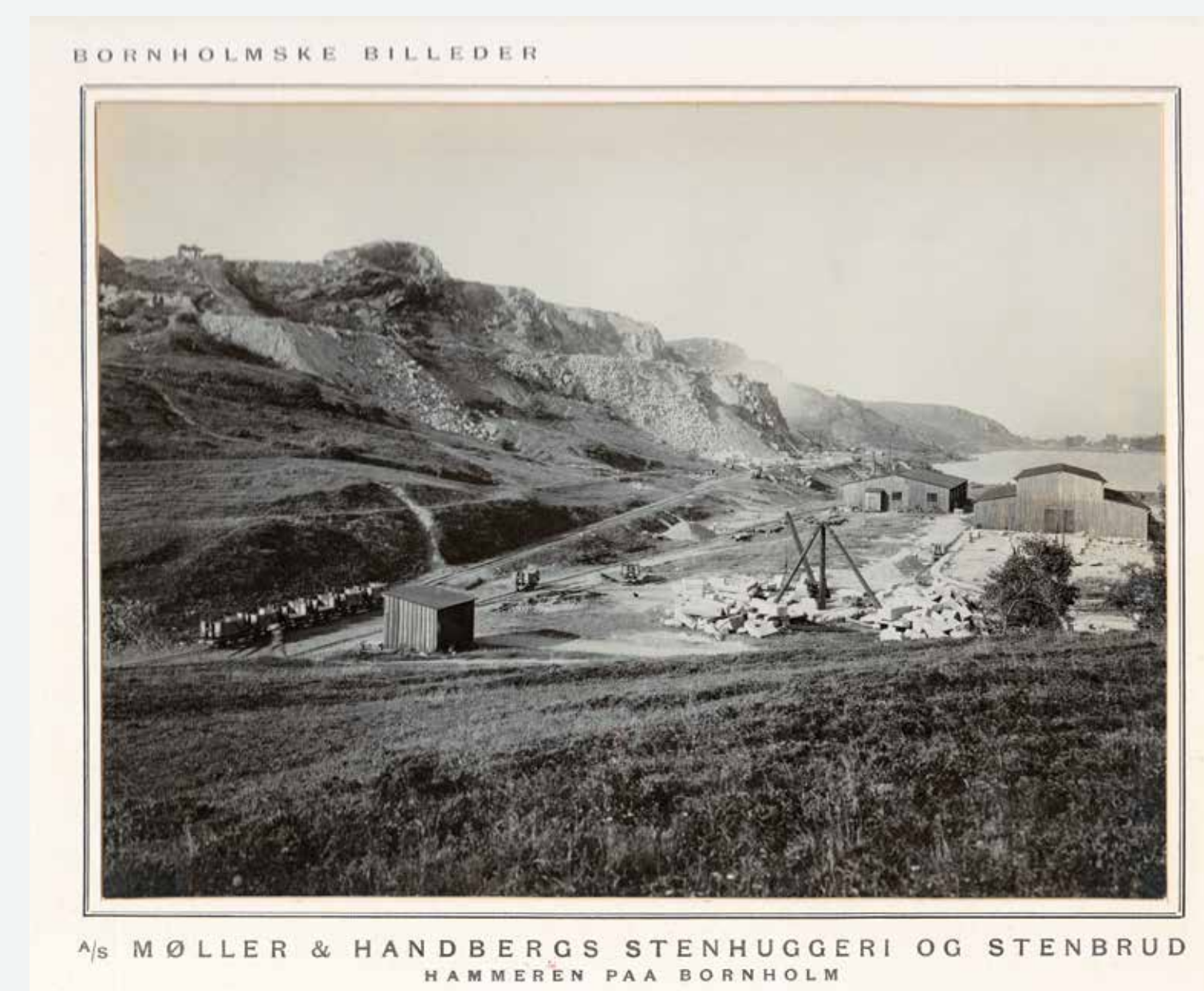
The Hammerværket plant, c. 1920, with the drop-hammer shed. The drop hammer was invented by a mechanical engineer at the Hammerværket plant in the 1890s. The drop hammers were manufactured by Brødrene Ankers Maskinfabrik (machine works) in Hasle.

Med Første Verdenskrigs udbrud i 1914 ændredes forholdene. Eksporten ophørte. Samtidig fik en kreds af mennesker, der siden sidst i 1880'erne havde oppejret heftigt mod ødelæggelsen af det naturskønne område, udvirket, at Hammeren igen kom på danske hænder. Bornholms amtmand Knud Valløe var sjælen i bevægelsen, der fik skaffet 575.000 kr. til veje - den gang et formidabelt beløb - dels midler fra staten, dels ved privat indsamling gennem Foreningen Bornholm. Værket lukkede i 1916 og stenhuggerne blev arbejdsløse. Mange forlod øen, andre slog sig sammen i kooperativer med egne småbrud.

The situation changed with the outbreak of World War I in 1914. Exports ceased. At the same time, a group of people who had been vehemently fighting the destruction of this scenic area since 1880 brought about the return of Hammeren peninsula to Danish ownership. Bornholm's chief administrative officer at the time, Knud Valløe, was the driving force behind this movement, which raised DKK 575,000 - a huge sum back then - both from the Danish State and through private fundraising under the auspices of "Foreningen Bornholm" (Society of Bornholm). The plant closed in 1916 and the stonemasons lost their jobs. Many left the island, while others joined forces in cooperative societies to run their own small quarrying operations.

Man havde tænkt sig, at værket skulle nedlægges og stenhuggerbrydningen ophøre. Men sådan gik det ikke. Staten udlejede i 1919 stenhuggerarealet til A/S Møller & Handberg, der genoptog virksomheden - nu under navnet "Hammerens Granitværk" - og med forøget energi og nye investeringer.

The aim was to shut down the plant and stop the quarrying of granite. But things did not work out that way. In 1919, the Danish State leased the quarry area to A/S Møller & Handberg, which resumed activities, now under the name "Hammerens Granitværk" (Hammeren Granite Works), with renewed intensity and new investments.

Stenhuggerbrydning ved Hammersøen, fra Møller & Handbergs reklamemateriale.

Quarrying at Hammersøen lake (from Møller & Handberg's promotional material).

"Det nye værk" med moderne skærfefabrik, som sidst i 1920'erne var et af Europas mest moderne knuseværker. Her produceredes skærver til Tyskland.

"The new plant" with a modern granite-crushing factory, was one of Europe's most up-to-date crushing works in the late 1920s. It produced crushed granite for the German market.

1875

Hammeren sælges til en tysk forretningsmand, der dog ikke har held med udnyttelse af granitten

Hammeren peninsula is sold to a German businessman whose granite quarrying venture falters

1884

Værket overtages af baron von Ohlendorff og forpagtes ud til A.R. Wiberg

The plant is taken over by Baron von Ohlendorff and leased to A. R. Wiberg

1891

Ohlendorff etablerer A/S "Bornholms Granitværk" og påbegynder en stor, mekaniseret udnyttelse af granitten

Ohlendorff forms "A/S Bornholms Granitværk" and begins a large-scale, mechanised quarrying operation

1914

I forbindelse med Første Verdenskrigs udbrud, kombineret med stærke nationale følelser, kommer Hammeren igen på danske hænder

The combination of the outbreak of World War I and increasing Danish nationalism results in the return of Hammeren peninsula to Danish ownership

1919

A/S Møller & Handberg overtager stenhuggerarealet til fortsat udnyttelse - imod intensio-nerne fra 1914

A/S Møller & Handberg takes over the quarrying area for continued exploitation - contrary to the intentions of the 1914 initiative

1941

A/S Vald. Handberg bliver ny ejer

A/S Vald. Handberg becomes the new owner

1971

Hammerværket lukkes definitivt, staten overtager arealerne, naturen den arrede Hammerknude

The Hammerværket plant is closed definitively; the Danish State takes over the quarrying area and the rest of the scarred Hammeren peninsula

I 1927-1928 opførte virksomheden en stor skærfefabrik og i 1930 et supplerende lasteanlæg i Hammerhavnen. I 1941 overtoges firmaet af A/S Vald. Handbergs Stenhuggeri og Stenbrud i 1941. Firmaet fortsatte udnyttelsen af granitten indtil værket lukkede i 1971.

Staten overtog igen arealerne og fjernede bygningerne i løbet af 1970'erne. Det store, gamle brud ved Hammersøen blev fyldt op med vand - nu kaldes det "Opalsøen" og er en vandretur værd! Og det gælder ikke mindst for det forblæste område ved fyret, der engang hed "Sibirien". Her er blevet hugget sten i mange år, og måske er det herfra granitten til fyret er hentet. Bruddet er nu fyldt med regnvand og kaldes for "Krystalsøen". Den eneste naturlige sø i området er "Gamedam" nærmere Humledal.

The company built a large crushing factory in 1927-1928, and a supplementary loading system at Hammerhavnen harbour in 1930. The company was taken over by A/S Vald. Handbergs Stenhuggeri og Stenbrud in 1941. This company continued the quarrying of granite until the plant was shut down in 1971.

The Danish State again took ownership of the areas and removed the buildings during the 1970s. The large old quarry near Hammersøen lake was filled with water; now it is called "Opalsøen" (opal lake) and is worth the ramble! This is also true of the wind-swept area around the lighthouse which once was named "Siberia". Stone was quarried here for many years, and the granite used to build the lighthouse may have originated from this site. This quarry is now filled with rainwater and called "Krystalsøen" (crystal lake). The only natural lake in the area is "Gamedam" (old pond), near Humledal.

Selve Hammerværket blev anlagt o. 1890 ved den vestlige ende af Hammersøen. Bygningen med otte træskure med skævt tag (pga. lysindfald) blev bygget i 1891 til læ for stenhuggerne. Fra starten huggede man især brosten og knuste skærver ved hjælp af en dampmaskine. Foran ses et større huggehus, kaldet "villæen", og længst til venstre bl.a. en direktørbolig. Foto ca. 1905.

The Hammerværket plant itself was built c. 1890 at the west end of Hammersøen lake. The facility comprised eight wooden sheds with angled roofs (to maximise the use of daylight) which were built in 1891 to shelter the stonemasons. From the outset, the plant specialised in producing paving blocks, setts and crushed gravel using a steam engine. The large carving building called "the villa" is seen in the foreground and a director's residence, etc., is seen on the far left. Photo c. 1905

